

MODELS, INSTRUMENTS I ÀMBITS PER AL PLANEJAMENT
URBANÍSTIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA

MANUEL RIBAS I PIERA
Arquitecte

SUMARI

- 1. Quins foren i com veiem avui els models urbanístics per a la nova dimensió de la ciutat.**
- 2. Barcelona i Catalunya.**
- 3. ¿Una nova manera de fer ciutat?.**

MODELS, INSTRUMENTS I ÀMBITS PER AL PLANEJAMENT
URBANÍSTIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA

1. Quins foren i com veiem avui els models urbanístics per a la nova dimensió de la ciutat

Podríem recordar, per començar, que la ciutat és un *ens de creixement*, ja que fent una afirmació molt general, les ciutats no han deixat de créixer des de la seva remota fundació: és a dir, que com més va, més ciutats hi ha i més grosses.

Aquesta constatació, que és una conseqüència directa del creixement inqüestionable en progressió geomètrica de la població mundial —al menys fins avui dia—, marca de tal manera el fet urbà que hom pot dir de la Ciència i la Tècnica i l'Art de fer ciutats (en diem Urbanisme), no és altra cosa que una teoria del creixement urbà.

L'*ens de creixement* ha anat configurant la seva forma en un doble procés: per superposició i per juxtaposició. Normalment es pot llegir la història superposada al plànol d'una ciutat. Així, a Barcelona, el nucli romà de forma ovalada, amb l'eix major perpendicular a la costa, està envoltat per la ciutat romànica, clarament delimitada des de la Rambla fins al Passeig de Sant Joan pel carrer Fontanella i la Ronda de Sant Pere. Després va venir l'emmurallament fins al Paral·lel, la ronda de Sant Pau i el carrer Pelai; la Ciutat va saltar la Rambla i va englobar, preparant-lo per la seva conversió en ciutat, el Raval dels hortelans, però també dels equipaments molestos (tals com els diversos hospitals).

Més tard, serà la gran explosió de l'Eixample juxtaposat; i, modernament, la soldadura amb els antics pobles del pla de Barcelona i amb els no tan veïns formant la conurbació que tots estem vivint.

Tal com acabem de veure amb l'exemple barceloní, el creixement per substitució deixa inalterada la trama dels carrers precedents: si eren estrets, si les illes eren compactes i poc orejades, tot queda igual (o pitjor, perquè el dogall de les muralles va anar obligant a construir sobre jardins i horts).

El creixement per juxtaposició, com el de Barcelona, va afegint corones més o menys circulars als nuclis

anteriors a la manera del creixement d'un tronc d'arbre, adquirint cada vegada una capa més que després es farà tronc.

Aquest esquema aparentment orgànic té, però, un inconvenient i un límit: la *distància al centre* augmenta perillosament amb l'augment de les perifèries acrescudes. Dic perillosament perquè la ciutat és, sociològicament parlant, centre d'intercanvis i de cultura, en el qual l'accessibilitat és el màxim valor que hom ofereix als ciutadans, per tant, i també, la seva més profunda raó d'existir.

Això és el que va passar a les ciutats occidentals durant el segle passat i a començament d'aquest. Fou per això que cap al 1960, els teòrics de l'Urbanisme, sobretot els italians, començaren a parlar de la *nova dimensió de la ciutat*.

La Revolució urbana, iniciada com a confluència de descobriments tan diferents com la higiene —que donà lloc a una demografia galopant— i les noves energies que varen donar fonament al maquinisme i al proletariat urbà, va portar fins a límits insostenibles la dimensió de les aglomeracions. Aquestes van anar devorant llurs perifèries amb transformacions massa sovint desordenades i caòtiques fins arribar a aconseguir ciutats enormes, on les perifèries més allunyades ja no tenien cap contacte possible amb el centre, amb el cor real de la ciutat. D'aquesta manera nasqué el suburbi degradat, fals succedani d'allò que en realitat ha de ser una ciutat.

En bastants d'aquests casos, la ciutat, en el seu creixement, no solament va engolir els camps circumdants sino també els antics pobles suburbicaris que de sempre havien existit a les seves envistes. Esdevinguts barris de la capital, començaren a llur torn a créixer com a reflex de la situació general. Quan això passa, la nova ciutat engrandida tindrà els valors de centralitat en una relativa difusió. Probablement romandrà un centre històric, i potser començarà alguns dels seus equipaments bàsics; però aquests aviat s'aniran escampant pels teixits nous que allotjaran nous focus d'activitat, noves àrees de prestigi, nous centres comercials.

Aquest i no altre és l'esquema d'una estructura metropolitana caracteritzada per la difusió, ben al contrari de la nítida distinció que assenyalava el centre en la ciutat tradicional.

En termes de model ideal i paradigmàtic, hom defineix les metròpolis —o les àrees metropolitanes com sovint les anomenen— com una hipòtesi descentrada multipolar, en la qual les seves parts (centres, barris, suburbis) estan molt diferentment caracteritzades; però degut a una infraestructura de comunicacions potent totes tenen assegurat un mínim de condicions d'urbanitat. Tenir condicions d'urbanitat significa que la ciutat sigui per a tothom una ciutat real pel que fa a la possibilitat dels contactes que la defineixen. Diversitat de components significa una certa especialització espontània dels diferents barris o territoris englobats de manera que, a la llarga, tothom hagi anat a tot arreu, al menys en alguna ocasió. Els barris dormitori serien en això la més radical negació de les condicions metropolitanes.

A la ciutat metropolitana ideal, tothom té llibertat per a no moure's (del seu barri) si no vol, perquè es troba suficientment equipat; però ningú no té l'obligació de quedar-s'hi, ja que la xarxa de comunicacions li permet fruir de la diversitat d'opcions que les diferents parts de la metròpoli li ofereixen.

Una altra característica de la ciutat metropolitana és la que hom expressa dient que és un continu urbà, però no necessàriament un continu edificat. Hom vol dir amb això que el grau d'urbanitat, que també es podria anomenar *civilitat*, s'estén en el cas metropolità per damunt de zones no edificades, que són però en llur funció tan urbanes com les edificades. Cal pensar no pas únicament en Montjuïc, sinó també en el conjunt boscos de Collserola, per tenir un magnífic exemple d'allò que volem dir sobre aquestes discontinuïtats edificades que són però plenament urbanes.

La ciutat de la nova dimensió encara no ha parat de créixer. Alguns autors, davant la visió d'exemples com la costa Est dels Estats Units amb 1.100 km.

d'urbanització pràcticament no interrompuda (des de Boston fins a Washington passant per New Haven, Long Island, New York, New Jersey, Filadelfia i Baltimore), van començar a parlar del camí cap a la formació d'Ecumenòpolis, és a dir, de ciutats universals.

Sense anar tan lluny, sí que cal adonar-se que les àrees metropolitanes s'organitzen com a ciutats-regió; és a dir, com a regions enterament urbanitzades, tal com uns notables urbanistes catalans, els germans Rubió i Tudurí ja somniaven l'any 1920 al parlar de la gran ciutat de Catalunya en llur conegut treball de planejament del Principat.

El concepte de regió, procedent de la Geografia i de l'Economia, és poc concís i variable segons molts criteris. En Urbanisme la regió urbana és generalment un territori dominat per un fet metropolità que expandeix les seves demandes d'espai sobre ell, ja sigui per a serveis concrets (com proveïments d'aigües, centrals elèctriques etc.), com per a instal·lacions del lleure.

Avui, quan la fugida massiva de ciutadans en els caps de setmana és un fenomen estès i ben generalitzat, cal descobrir que els espais de consum de l'oci són veritables dependències urbanes, malgrat que puguin estar a 200 Km. A Catalunya, l'ús tant a l'hivern com a l'estiu del Pirineu per part dels habitants metropolitans de la faixa costanera i de la depressió central, demostren que els efectes de la ciutat moderna arriben indubtablement fins allà.

Aquestes i altres constatacions, però sobretot la facilitat de comunicacions entre qualsevol punt del món, va aportar a un autor a definir, amb visió de futur, una possible «ciutat» totalment difusa, en funció només del compartir certs interessos que les modernes comunicacions s'encarreguen de posar instantàniament en contacte. Així, de la mateixa manera que, per exemple, els petits grups de científics especialistes gaudeixen de contactes quasi permanents, tot i vivint en llocs ben distants, també hom pot imaginar una futura ciutat de persones en

comunicació d'interessos comuns, però que no estigués basada en cap territori concret.

Seria en aquest cas límit, de visió utòpica, una ciutat que proporcionaria accessibilitat sense necessitat de proximitat espacial.

¿Com es veuen avui aquestes teories dels creatius anys 1960?. Els fets metropolitans s'han anat fent més i més comuns, i la història urbana recent ha demostrat que les tendències d'aleshores van ser correctament llegides. La importància del fet regional s'ha enfortit, i la progressiva urbanització del territori a Catalunya s'ha fet sentir fortament en el moment en què una xarxa de comunicacions de tota mena ha esdevingut realitat.

Hom parla ja d'un sistema de ciutats intermèdies — unes vint— que vertebrarien urbanament el territori de Catalunya. És el que se'n va dir, seguint els autors francesos, una «armadura» urbana. Aquesta bipolarització entre ciutat i territori s'il·lustra tot seguit, a l'apartat que segueix.

2. Barcelona i Catalunya

Són al meu parer el dos pols d'una polèmica inútil. Molt probablement, només el diferent color polític que ostenten avui els estadants de les dues façanes encarades de la Plaça de Sant Jaume, a Barcelona, expliquen la pretesa antinorma. A més, la polarització és no solament inútil sinó també falsa; i sobretot perjudicial.

La polèmica és falsa perquè —com diria un professor de «matemàtica moderna» en plena moda dels anys propassats—, els termes enfrontats són dos conjunts en què un engloba l'altre; i englobar no vol dir pas dominar.

Els brots d'aquesta polèmica s'han fet notar sobretot a l'entorn de la Barcelona gran, que és la de l'extingida Corporació Metropolitana. Aquesta institució, nascuda en un part precipitat cap al 1952, es va anar perpetuant fins al 1988. Durant aquest període va anar enfortint-se i fent-se sociològicament cada cop més real o natu-

ral, com volguem dir-ho, malgrat l'arbitrarietat dels seus límits inicials, una demostració evident que la funció pot crear l'òrgan.

Al final la realitat era tan forta que fins i tot hom va dir que era un contrapoder en front del Parlament i de la Generalitat. Per això el Parlament la va dissoldre, dins del paquet de les noves lleis territorials.

Des del punt de vista de l'Urbanisme estricte, i recordant tot el que s'ha dit anteriorment, Barcelona és:

a) Un fenomen metropolità que està fora de tot dubte;

b) que fretura d'un organisme supra-municipal que resolgui i coordini no solament les mancances i els problemes urbanístics de la nova dimensió amb un planejament coherent, sinó també que assegurí pel conjunt una política de serveis i de gestió coherents. Sé que amb l'actual sistema post - C.M.B., hom ha tingut molt present això darrer, però no tant per assegurar la unitat d'un planejament que ara es fa a trossos i salvat pels esforços de la Comissió d'Urbanisme —en realitat, de la Direcció General— amb una lògica de conjunt situada, còmodament, a l'ombra del vell Pla General Metropolità per raó dels seus indubtables mèrits.

Però caldria preguntar-se seriosament si el sistema imposat és el millor, i és obvi que no ho és.

En primer lloc hi ha qui pensarà encara en resuscitar el vell organisme occit. Aquests, haurien de plantejar-se, com a preliminar, si és encara el conjunt dels 27 municipis l'àmbit idoni per a la «nova dimensió»; després, com conjuminar tot això amb la Catalunya més o menys uniprovincial, i amb la Catalunya de les comarques com a «café per tots» i la de les regions anunciades. El Parlament, i per tant l'Administració de l'Urbanisme i de l'Ordenació del Territori en el Govern, sembla que comencin a contemplar la vella (i encara non-nata!) Regió I com a àmbit més racional. Hi ha una oficina Tècnica pública que la té com a objectiu de planejament territorial.

És la que podria anomenar-se, des del punt de vista urbanístic, la Regió Urbana de Barcelona, amb un cúmul de constel·lacions de tota mena al seu interior, algunes metropolitanes de ple, i totes quasi metropolitanes.

Aquesta seria la segona manera d'enfocar creativament, però encara sense superar la bipolarització Barcelona-Catalunya, el vell problema.

Crec, però, que els problemes hi són, i grossos: ¿Per què la Regió I? ¿Per què només la Regió I? ¿Què passa més enllà? ¿Són les «tenebres exteriors», el «mare ignotum», o el «finis terrae Cataloniae»? Sé que les preguntes són polèmicament exagerades. Però sembla que els planejaments selectius equivalen a dir: a la resta, que mirin de fer-s'ho com puguin.

Aquesta preocupació es troba a les mateixes Lleis Territorials quan per damunt estenen el gran paraigües coordinador dels Plans Nacionals d'Infraestructures i del Pla Nacional Territorial que el Parlament té encarregat a termini fix i prorrogat. Encarregat però a una Administració distinta del Pla Territorial Parcial.

Si bé aquesta tercera «solució» aportada per les Lleis Territorials no sembla clara ni operativa, per excessivament fragmentada, no es pot negar que, al menys en aparença, va pel camí globalitzador. Que podria ser el bo si fos d'una altra manera.

A Barcelona, durant els anys seixanta, i sota un règim polític ben diferent de l'actual, les autoritats d'aleshores van jugar a fragmentar el planejament urbanístic com a mesura eficaç per a esterilitzar-lo. I ho van aconseguir.

Quan els tècnics encarregats volgueren portar la revisió del Pla Comarcal de Barcelona a una nova dimensió —la Regió I sense dir-ho— hom digué que havia de ser deixant lliure, en el seu interior, el planejament dels 27 municipis del vell Pla Comarcal de 1953. Simultàniament, un altre equip revisava el Pla 53, però calia evitar, o al menys consultar, les decisions sobre el tema municipal de Barcelona que

restarien reservades al municipi. Ben aviat, també, l'Oficina Provincial es trobà pràcticament sense territori, ja que només l'Anoia, el Berguedà i el Bages quedaven fora de la Regió I. No cal dir que cap autoritat no planejava el conjunt del Principat, perquè és ben sabut com aquest era un tema maleït.

El resultat és de tothom conegut: els Plans que pogueren recolzar en un organisme polític o administratiu capaç de tramitar-los i aprovar-los aconseguiren la plena vigència, ni que fos en versions molt retocades (fóra el cas del Pla Provincial, del Comarcal i del Municipal dins d'ell); aquells, però, com el Pla Director Metropolità (que venia directament apadrinat pel Govern Civil com a representant del Govern Central), no aconseguiren arribar a la vigència ni en el període 1963-1967 ni en el que seguí amb molt més aparat, entre 1969 i 1973.

I pel que fa al planejament «provincial», la retallada de competència territorial que li aportà el Pla Director, aviat va fer comprendre als polítics responsables (Josep Mª Muller, aleshores President de la Diputació) que hi havia hagut des de bon començament (1947) una dimissió històrica local que calia recuperar. D'aquí la pugna més o menys soterrada, més o menys sincera, amb l'Alcalde de Barcelona i President de la Comissió d'Urbanisme homònima, que va culminar amb la torxa del planejament metropolità passada a l'anomenat IPUR (Institut Provincial d'Urbanisme) des de 1973, quan el nom de Pla General Metropolità estava ja atribuït al nou Pla Comarcal de Barcelona, acabat i a punt d'aprovar-se. (primera aprovació inicial, 1974).

Personalment, jutjo l'actual situació molt diferent, però amb semblances subliminars. Seguim, però no per molts temps, amb el PGM que anem retocant i «des-regulant» fins allà on és permès; i cap enfora, el Pla Territorial Parcial, el Pla Territorial General i els Plans d'Infraestructures i Serveis. ¿No sembla, vist així de conjunt, que hom vol planejar «perquè res no canviï»?

¿Podrà el Parlament, amb l'ajut tècnic de les Direccions Generals afectades, assegurar la coherència i qualitat

dels diversos planejaments territorials en curs?. Les preguntes expressen el temor d'una resposta negativa.

Aquesta situació i la dificultat pràctica d'encetar, avui, una revisió del PGM vigent ens demostren que estem davant d'un moment de crisi del planejament, tal com anem a abordar a l'apartat que segueix.

Es tracta, doncs, de veure com aquesta crisi passa per l'Ordenació Territorial. L'afirmació és aquesta: ja no té sentit parlar de planejament territorial sinó de planejament del sistema de ciutats, perquè no hi ha territoris que englobin ciutats sinó ciutats amb territoris dependents.

3. Una nova manera de fer ciutat?

Hi ha una vella polèmica, en el camp de l'Urbanisme teòric, que abreujadament en diem la polèmica entre el pla i el projecte. Si bé la qüestió té unes arrels teòriques que explicaré, jo crec que la presència majoritària —en el nostre país—, dels arquitectes com a planificadors, i alhora projectistes del territori, ha reforçat la discussió teòrico-pràctica i ha fet oscil·lar la pràctica del planejament urbanístic cap a un o altre dels dos termes contraposats segons les èpoques.

Un pla és la prefiguració d'un canvi territorial global que necessita d'uns projectes per a ser portat a terme i sobretot per a aconseguir l'expressió visualitzada, és a dir una forma. Així, un projecte és un instrument parcial però immediat de la transformació que hom pretén introduir; mentre que un pla n'és l'origen, o sia l'instrument mediat. A partir d'aquests conceptes, que són elementals i de pura metodologia urbanística, no hi hauria d'haver enfrontaments ni confusions. No obstant, a Barcelona, n'hi ha hagut i cal parlar-ne.

L'any 1975 s'aprova, a Barcelona, el Pla General que encara és el vigent. És un document molt treballat i de qualitat indubtable. Els primers anys de la transició política, encara sota la llarga supervivència dels Ajuntaments de la Dictadura, trobem com a respon-

sable dels Serveis Municipals d'Urbanisme de Barcelona el mateix tècnic que ha estat autor directe del Pla. La seva política —molt conseqüent— se centra en l'adquisició de sòl destinat a usos públics, com a preparació indispensable per a realitzar després el pla aleshores recentment estrenat. Amb el primer Ajuntament democràtic, aviat el càrrec de responsable tècnic de l'Urbanisme barceloní passa a mans de l'arquitecte Oriol Bohigas, que immediatament inicia una brillant política de rehabilitació d'espais públics i de creació de nous, formulada teòricament en l'important pròleg a *Plans i Projectes per a Barcelona, 1981-1982*.

En ell posa tota la seva sensibilitat d'arquitecte al servei del seu càrrec, que és d'urbanista de la ciutat, i formula la teoria de la superació de l'urbanisme quantitatiu i abstracte per l'urbanisme qualitatiu, alhora formalitzat i formalitzador de la ciutat. És a dir: defensa la superioritat del projecte sobre el pla i declara els projectes urbans com a tasca immediata a emprendre, ja que només així serà possible incidir sobre la forma de la ciutat.

D'aquesta manera neix el concepte de projecte urbà situat en el territori de frontera entre l'Arquitectura i l'Urbanisme. Són, d'una banda, projectes arquitectònics, però en ells el tema principal no és un edifici; i d'altra banda, poden considerarse projectes d'Urbanisme (per les exigències funcionals que es deriven de les necessitats socials) però actuen des de i amb l'Arquitectura i les seves lleis: m'estic referint a un carrer, a una plaça, a un jardí, a un parc.

Cal entendre per tant la polèmica pla-projecte (o el seu equivalent quantitatiu-qualitatiu) no pas com a una contraposició realment antagònica, sinó com a una successió harmònica. En el període ressenyat, a Barcelona s'ha pogut fer una política eficaç i fins i tot modèlica de projectes urbans, perquè la ciutat tenia un bon pla com a suport. Rerafons que no era solament quantitatiu sinó també equilibrat; aquest concepte tot i pertànyer al camp de l'estructura, s'acosta força a l'àmbit de la pura visualització.

És a aquest doblet d'estructura i forma que cal remetre la possible polèmica. L'única manera que la forma no sigui un episodi esporàdic i gratuït, és recolzar-la sobre una estructura ben constituïda. A mi m'agrada dir, parodiant els neoplatònics, que *la forma és el resplendor de l'estructura*. Així, la formalització de la ciutat no pot ser altra que el resplendor de l'estructura urbanística que li dona vida i sobre la qual s'assenta. L'equilibri entre ambdues, forma i estructura, és el concepte d'*urbanitat* que Bohigas recull i en fa patró i mesura. La polèmica ha arribat a una síntesi.

De fet, la formidable empenta urbana que Barcelona està vivint i que la converteix en model, no és pas únicament per la transformació radical del seu espai sinó també, i sobretot, perquè exemplifica una nova forma de pensar l'Urbanisme. És la transposició a la pràctica de la supremacia —ara sí— del *Programa* sobre el *Reglament*.

En un Pla, l'esfera de l'administrat està regida pel *Pla-reglament* que condiciona l'arquitectura —en sentit estricte— de la Ciutat; mentre que l'esfera de l'administrador es troba en el *Pla-programa* en el qual s'expliciten, es daten i s'avaluen les grans accions que formen part de la iniciativa; són les que sempre s'han anomenat obres públiques, ara però llegides en clau nova d'urbanitat.

De sempre, la pràctica urbanística en mans de les administracions tradicionalment febles (en autoritat o en recursos, o en ambdues coses alhora), es dolia de confiar només en la iniciativa particular que, naturalment, deixava la ciutat sense infraestructures, sense equipaments, sense centres cívics i sense monuments.

La nova manera de fer ciutat, formalització a partir d'una estructura, deixa en un pla secundari el Pla com a reglament i demostra la importància d'un bon Programa que desplegui la riquesa potencial implícita en l'espai urbà.

Sota el lema del Cicle «Pensem la Ciutat» se m'acut encara un altre pensament, pròxim a l'anteriorment

exposat, i que se centra també en la gestió dels plans. Vull referir-me a la tàctica moderna d'una certa *complicitat entre privat i públic* a l'hora d'executar els planejaments i els projectes.

De sempre la ciutat fou, majoritàriament, un afer públic, i si les finances de l'ens públic no podien arribar-hi, o bé l'Administració decidia recórrer al deute públic, o bé les coses quedaven per fer. Modernament, però, s'han descobert camins per a implicar iniciativa i recursos privats en els objectius públics. Les fórmules de concessió, societats mixtes o participació pública en empreses privades han demostrat avui la viabilitat d'aquella idea.

En l'aspecte concret de la preparació del planejament, els *plans estratègics* són la figura encara no ben definida, però d'utilització creixent, que empara les més diverses realitzacions: en l'aspecte de la gestió i ens executius són les societats municipals i no municipals les que avui acullen les activitats més diverses, però sempre de manera encarrilada a la gestió ràpida i eficaç. És evident que en tota aquesta nova cara de la gestió i execució urbanística hi ha una crítica duríssima contra els mecanismes de garanties excessives, complicats i lentíssims de l'Administració. però, en el temps d'existència que ja porten algunes de les Societats mixtes a les quals ens referim, molts ens preguntem si els defectes no s'han infiltrat també en els nous instruments i a la llarga demostren que el que caldria és, com amb els cotxes, estrenar cada "x" anys una metodologia de gestió diferent.

Personalment, jo crec que sovint se n'ha fet un gra massa, i que moltes vegades sembla que anem venent trossos dels programes públics a gestors privats, els quals, òbviament, no estan en la posició de desinterès pels guanys, posició que seria pròpia de l'Administració. Aleshores és quan sembla que, d'una manera més elegant, hom reproduïx lícitament el que fou barroera manera de posar «les mans sobre la ciutat», segons el títol d'una coneguda pel·lícula italiana dels anys seixanta.

Totes les coses noves són sempre difícils i arriscades. La conjuntura olímpica —prestigi a terme fix i amb

presses— pretén justificar moltes coses. Si es justifiquen o no, el temps ho dirà perquè el judici «a posteriori» és la millor manera de validar o invalidar, sospesant-ne totes les circumstàncies i resultats, les diverses iniciatives.

Tot depèn del preu que la col·lectivitat —a través de l'Administració contractant— pagui per l'eficàcia.

Que s'ha de pagar és evident, però no malbaratar. Trobar el just equilibri entre les plus-vàlues apropiades com a preu, i les plus-vàlues generades pel fet de ser viable allò que depassaria la capacitat econòmica de l'Administració, aquest és el problema, més aviat meta-urbanístic, a les portes del qual, després de descobrir-lo, m'aturo respectuosament com a inexpert que en sóc.